

УДК 340.68

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.25>

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Юрчишин В.Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського навчально-наукового
юридичного інституту НУ «ОЮА»*

Коропецька С.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського навчально-наукового
юридичного інституту НУ «ОЮА»*

Юрчишин В.Д., Коропецька С.О. Залучення іноземних судових експертів у кримінальне провадження в порядку міжнародного співробітництва.

Стаття присвячена аналізу норм кримінального процесуального законодавства України та інших нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності, що регулюють процесуальний механізм залучення експертів з інших держав, які володіють спеціальними знаннями та навичками, необхідними для надання обґрунтованих та об'єктивних письмових висновків під час досудового розслідування і судового розгляду.

З початку введення воєнного стану в Україні у лютому 2022 року перед країною гостро постала необхідність у проведенні надвеликої кількості судових експертиз у кримінальних провадженнях, пов'язаних, зокрема, з ідентифікацією невідомих тіл та людських останків. Масштаби трагедії потребували залучення допомоги іноземних експертів до проведення відповідних досліджень, пов'язаних з опрацюванням ДНК-профілів загиблих та їх родичів.

У статті зазначається, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження передбачає окрім виконання запитів щодо проведення слідчих (розшукових) дій на території інших держав з метою одержання доказів, створення спільних слідчих груп для розслідування злочинів, також використання спеціальних знань у формі проведення судових експертиз.

Робиться висновок, що залучення іноземних експертів до кримінального провадження в Україні в порядку міжнародного співробітництва передбачене положеннями нормативно-правових актів національного характеру, хоча й у доволі загальному вигляді. Однак, сам процесуальний механізм залучення експертів та порядок міжнародного співробітництва однозначно потребують доопрацювання.

За результатами проведеного аналізу визначено реальні механізми залучення іноземних експертів у кримінальне провадження, що передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про судову експертизу», а також наявні прогалини у законодавчому регулюванні в цій сфері. Судова практика теж вказує на можливість залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз у кримінальному провадженні.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, судова експертиза, іноземний експерт, спільні слідчі групи.

Yurchyshyn V.D., Koropetska S.O. Involvement of foreign judicial experts in criminal proceedings in the order of international cooperation.

The article is devoted to the analysis of the norms of the criminal procedural legislation of Ukraine and other normative legal acts on the issues of forensic expert activity, which regulate the procedural

mechanism of involving experts from other states who possess special knowledge and skills necessary to provide substantiated and objective written conclusions during pretrial investigation and trial.

Since the introduction of martial law in Ukraine in February 2022, the country has faced an urgent need to conduct an excessive number of forensic examinations in criminal proceedings related, in particular, to the identification of unidentified bodies and human remains. The scale of the tragedy required the involvement of foreign experts to conduct relevant research related to the development of DNA profiles of the victims and their relatives.

The article states that international cooperation during criminal proceedings includes, in addition to the fulfillment of requests for investigative (search) actions on the territory of other states in order to obtain evidence, the creation of joint investigative teams for the investigation of crimes, as well as the use of special knowledge in the form of forensic examinations.

It is concluded that the involvement of foreign experts in criminal proceedings in Ukraine in the order of international cooperation is provided for by the provisions of normative legal acts of a national nature, albeit in a rather general form. However, the procedural mechanism of involving experts and the order of international cooperation clearly need to be refined.

Based on the results of the analysis, the actual mechanisms for involving foreign experts in criminal proceedings, which are provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Forensic Expertise», as well as existing gaps in the legislative regulation in this area, have been determined. Judicial practice also points to the possibility of involving specialists from other states for joint forensic examinations in criminal proceedings.

Key words: international cooperation, criminal proceedings, forensic examination, foreign expert, joint investigative teams.

Постановка проблеми. З початку введення воєнного стану в Україні у лютому 2022 року перед країною гостро постала необхідність у проведенні надвеликої кількості судових експертиз у кримінальних провадженнях, пов'язаних, зокрема, з ідентифікацією невпізнаних тіл та людських останків. Масштаби трагедії потребували залучення допомоги іноземних експертів до проведення відповідних досліджень, пов'язаних з опрацюванням ДНК-профілів загиблих та їх родичів.

У березні 2022 року була створена спільна слідча група для розслідування злочинів росії, вчинених на території України. Окрім України до неї увійшли Литва, Польща, Естонія, Латвія, Словаччина та Румунія – всі держави, які зібрали велику кількість показань від українських біженців. Вони складають найбільшу слідчу групу, що діє в рамках Євроюсту. Євроюсту дозволили збирати, обробляти та зберігати докази воєнних злочинів скоєних в Україні, включаючи супутникові знімки, фотографії, відео та аудіозаписи, а також ДНК індикатори та відбитки пальців. Криміналісти та судові експерти особисто консультували щодо питань збору доказів на місцях злочинів, в рамках так званої системи мобільних груп правосуддя. До складу спільної слідчої групи входить МКС, котрий у травні 2022 року відрядив в Україну групу з 42 слідчих, судових експертів та допоміжного штату [1]. Крім того, у жовтні 2023 року Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (МКЗБ) підписала Угоди з Міністерством юстиції та Міністерством охорони здоров'я України в рамках своєї програми допомоги владі для посилення співпраці та координації зусиль з розшуку десятків тисяч людей, які зникли безвісти внаслідок російського вторгнення та війни, що триває [2].

У вересні 2022 року парламент розширив повноваження МКС і надав йому право самостійно проводити слідчі та процесуальні дії на території України за погодженням з генеральним прокурором [3]. Вказані законодавчі зміни означають, що нагляд за дотриманням Кримінального кодексу в питаннях співпраці України з МКС відтепер здійснює Офіс генерального прокурора. Натомість процес реалізації вердиктів та інших рішень МКС забезпечує Міністерство юстиції України, яке також уповноважене надавати міжнародному правовому органу всю необхідну допомогу.

Мета дослідження полягає у аналізі міжнародного та національного законодавства з питань судово-експертної діяльності з тим, щоб чітко визначити процесуальні аспекти залучення іноземних експертів у кримінальне провадження.

Стан опрацювання проблематики. Однак, не дивлячись на нагальну потребу у допомозі експертам державних спеціалізованих судово-експертних установ України, процесуальні аспекти порядку залучення іноземних експертів у кримінальне провадження та визнання їх висновків належними та допустимими доказами, залишаються проблематичними. В першу чергу, такий стан

справ пов'язаний із неоднозначністю та неузгодженістю між собою окремих положень чинного законодавства. Крім того, більшість праць науковців у галузі судової експертизи присвячені дослідженню процесуальних аспектів залучення експертів державних спеціалізованих установ України, втім як проблемам процесуального статусу іноземних фахівців у кримінальному провадженні практично не приділялося належної уваги.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі вказується, що положення нормативно-правових актів національного та міжнародного характеру однозначно свідчать про те, що Україна є активним учасником міжнародного співробітництва у сфері судочинства, правоохоронної діяльності, юстиції та судово-експертної діяльності. Одним із важливих напрямів такого співробітництва є обмін досвідом, спільне вирішення проблемних питань у зазначених галузях і визначення перспективних напрямів їх розвитку [4, с. 26–51]. Ю.М. Черноус вважає, що серед різних форм міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю важливе значення має міжнародне співробітництво у діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Таке співробітництво можна охарактеризувати як діяльність компетентних органів держав, що ґрунтується на нормах національного і міжнародного законодавства, проводиться у межах кримінального провадження для досягнення його завдань [5, с. 240].

Однак суттєве зростання кількості злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочинів агресії вимагає тіснішого співробітництва як із міжнародними організаціями, так і між державами в їх розслідуванні загалом. Важливо, щоб судово-експертним спеціалізованим установам України ставали доступні методи та методики здійснення експертиз, що проводяться в зарубіжних країнах. Виходячи з того, що судова експертиза за своєю суттю охоплює значну кількість наукових галузевих знань, низку експертних проблем із практичної точки зору важко вирішити тільки за допомогою можливості лабораторії певної держави. Саме тому міжнародне співробітництво у галузі судової експертизи має певні переваги.

Нормативне регулювання порядку залучення іноземних та міжнародних експертів у національне судочинство передбачено розділом IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», розділом IX-2 «Особливості співробітництва з МКС» [6]. В цілому, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження передбачає окрім виконання запитів щодо проведення слідчих (розшукових) дій на території інших держав з метою одержання доказів, створення спільних слідчих груп для розслідування злочинів, також використання спеціальних знань у формі проведення судових експертиз.

Крім того, у ст.ст. 22-23 Закону України «Про судову експертизу» розглянуто порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної сторони чи органу іноземної держави, а також залучення для спільного проведення судових експертиз фахівців інших держав. А ст. 24 даного Закону передбачає можливість міжнародного співробітництва державних СЕУ в сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [7].

Судова практика теж вказує на можливість залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. Так, при розслідуванні кримінальної справи за фактом вбивства у вересні 2000 року журналіста Георгія Гонгадзе, коли експертиза з ідентифікації тіла за ДНК та встановлення часу і причин настання смерті проводилася по чергово спочатку українськими, а потім російськими, американськими, німецькими та швейцарськими фахівцями [8]. А в жовтні 2002 року за фактом смерті журналіста Михайла Коломійця, коли судово-медичні дослідження з встановлення часу і причин смерті виконувалися білоруськими, українськими та французькими вченими [9].

Отже, залучення іноземних експертів до кримінального провадження в Україні в порядку міжнародного співробітництва передбачене положеннями нормативно-правових актів національного характеру, хоча й у доволі загальному вигляді. Однак, сам процесуальний механізм залучення експертів та порядок міжнародного співробітництва однозначно потребують доопрацювання.

Варто звернути увагу на зарубіжний досвід участі іноземних експертів у кримінальному судочинстві. Так, Законом Грузії «Про створення національного бюро судової експертизи імені Левана Самхарулі» унормовано проведення спеціальних досліджень з метою встановлення необхідних обставин у галузі науки, техніки або мистецтва та підготовка висновків або довідок у відповідності з законом для іноземних держав [10].

На особливу увагу заслуговує досвід Республіки Казахстан, де процесуальний механізм порядку залучення іноземних судових експертів врегульований більш чіткіше. Зокрема, у відповідно-

сті до ст. 61 Закону Республіки Казахстан «Про судово-експертну діяльність», судова експертиза може проводитись за дорученням компетентного органу іноземної держави, з яким Республіка Казахстан має укладений міжнародний договір. В такому випадку застосовується процесуальне законодавство Республіки Казахстан, якщо інше не передбачено міжнародним договором. А ст. 62 Закону Республіки Казахстан «Про судово-експертну діяльність» зазначає, що орган (особа), який призначив судову експертизу, вправі залучати як судового експерта фахівця іноземної держави у сфері судової експертизи в порядку, встановленому законом, з власної ініціативи чи клопотання керівника органу судової експертизи. Проведення судової експертизи за участю судових експертів іноземних держав здійснюється у порядку, встановленому процесуальним законодавством країни виконавця судової експертизи, а також вказаним законом [11].

На наш погляд, при врегулюванні процесуального механізму залучення іноземних експертів у кримінальне провадження варто розмежовувати процедуру проведення судової експертизи на території України та за її межами. Адже є такі види експертизи, які проводяться за межами нашої країни із залученням як українських, так і іноземних експертів. Тим більше, що за останньою інформацією Євроюсту – європейської агенції, яка підтримує зв'язок з правоохоронними та судовими органами країн-членів ЄС, розслідування російських воєнних злочинів наразі ведуться у 21 країні, а також за підтримки таких організацій, як Міжнародний кримінальний суд (МКС) [1].

Наразі можна виділити декілька основних можливих варіантів залучення іноземних експертів до проведення експертних досліджень у кримінальному провадженні України.

По-перше, це залучення іноземних для спільного проведення судових експертиз. На це чітко вказує ч. 3 ст. 23 Закону України «Про судову експертизу», де зазначається, що керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України [7]. Одним із основних плюсів використання цього механізму безумовно є те, що висновок спільної експертної комісії є процесуальним джерелом доказів у розумінні ч. 2 ст. 84 КПК України [6].

Однак, ініціатива про залучення іноземних фахівців для спільного проведення судових експертиз у таких випадках виходить від керівників державних спеціалізованих установ, а органи чи особи, які призначили ці експертизи, лише надають на це згоду. Отже, потерпілі та їх представники фактично позбавлені можливості впливати на залучення конкретного провідного іноземного фахівця до проведення відповідного дослідження, що іноді може викликати їх недовіру до остаточного висновку експертної комісії [12, с. 522].

Іншим дискусійним питанням є те, що ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» передбачає можливість включати до складу експертних комісій тільки «провідних фахівців інших держав». Однак, саме законодавство про судово-експертну діяльність не розкриває розуміння того, який саме іноземний фахівець є «провідним» та не встановлює жодних кваліфікаційних вимог до таких експертів. У судовій практиці були уже випадки, коли суд відмовляв у дослідженні документів, оскільки суду не надано жодних документів на підтвердження повноважень і кваліфікації іноземних експертів [13].

По-друге, залучення іноземних експертів у порядку на умовах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Як передбачено ч. 2 ст. 2 Закону України «Про судову експертизу», якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачено законодавством України про судову експертизу, застосовуються правила міжнародного договору України [7]. Яскравим прикладом у цьому випадку стало підписання у травні 2024 року Меморандуму про співпрацю між Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти (МКЗБ) та МВС України, про який вже згадувалося [14].

По-третє, участь експертів у спільних слідчих групах. Так, українські експерти брали участь в роботі Спільної слідчої групи (Joint Investigation Team, JIT) у складі представників Нідерландів, Малайзії, Австралії та Бельгії під час розслідування обставин катастрофи пасажирського авіалайнера Boeing-777 рейсу MH17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року [15]. До того ж, з березня 2022 року Євроюст надає значну підтримку спільним слідчим групам. Так, за ініціативи Генерального прокурора Литви, Міністра юстиції і Генерального прокурора Польщі та Генерального прокурора України 25 березня 2022 року була підписана угода про створення ССГ в

Україні. Її розробляв і вносив до неї зміни Євроюст. Наразі до складу вказаної групи приєдналася Естонія, Латвія, Словаччина та Румунія. Додатково між членами групи та Міністерством юстиції США в березні цього року підписано Меморандум про взаєморозуміння, що сприятиме посиленню співпраці та забезпечить пряму комунікацію й дотримання процедур міжнародної співпраці [16]. Так, у додатку 4 до типової форми запиту про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, прийнятому Комітетом експертів щодо дії європейських конвенцій про співробітництво в кримінальних справах від 3 листопада 2015 р., зазначається, що ССГ – це міжнародна група, сформована за взаємною згодою компетентними органами двох або більше Сторін для проведення кримінального розслідування в одній або декількох державах, створена з певною метою і має обмежену тривалість у часі [17, с. 14]. Крім того, під час вирішення цих питань враховуються положення Документа Ради ЄС від 8 липня 2005 р. про пропозицію щодо призначення національних експертів до спільних слідчих груп [18]. З метою забезпечення міжнародного співробітництва з МКС, який у 2022 році направив в Україну групу слідчих, судових експертів у межах польової місії, законодавець змінив КПК, додавши окремий розділ IX-2. Серед іншого, передбачена можливість проведення процесуальних дій на території України іншими працівниками Офісу МКС у разі делегування прокурором МКС повноважень і за погодженням з Генеральним прокурором.

В такому випадку, з урахуванням практики міжнародного співробітництва та чинного законодавства України, пропонується доповнити ч. 1 ст. 22 «Проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави» Закону України «Про судову експертизу» текстом наступного змісту:

«1. У разі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або із залученням експертів іноземних держав, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено зазначеним договором.

2. Керівники судово-експертних установ у необхідних випадках мають право за згодою органу (особи), що призначив судову експертизу або сторони у справі за зверненням якої залучений експерт (експерти), включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України.

Фахівці іноземних держав можуть брати участь у проведенні судової експертизи лише у складі комісії судових експертів.

Оплата участі фахівця іноземної держави у роботі комісії судових експертів здійснюється замовником судової експертизи».

Таке доповнення обумовлено тим, що в кримінальному процесуальному законодавстві України передбачені норми, що регулюють взаємодію з іноземними судовими та іншими органами, в тому числі і з питань проведення судових експертиз.

При цьому, ст. 23 «Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз» Закону України «Про судову експертизу» не передбачає можливості залучення державних судових експертів, які є працівниками судово-експертних установ України для проведення судової експертизи за кордоном.

В зв'язку з чим, пропонується доповнити вказану норму текстом наступного змісту:

«1. Відповідно до міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, судові експерти, включені до державного реєстру судових експертів, можуть бути залучені на добровільних засадах в якості судових експертів для виконання судової експертизи за запитом іноземної держави одноосібно або в складі комісії судових експертів.

2. Судові експерти проводять свої дослідження у відповідності до норм процесуального законодавства України, проте можуть бути застосовані процесуальні норми законодавства іноземної держави відповідно до міжнародних договорів, міжнародних угод або на основі принципу взаємності, якщо це не суперечить законодавству і міжнародним зобов'язанням України.

3. При виконанні судової експертизи за запитом іноземної держави можуть бути присутніми представники іноземної держави, якщо це передбачено міжнародними договорами України або письмовим зобов'язанням про взаємодію на основі принципу взаємності».

Висновки. На підставі викладеного варто підсумувати, що чинне кримінальне процесуальне та судово-експертне законодавство загалом передбачає правове регулювання порядку залучення іноземних експертів для розслідування злочинів. Однак реальні механізми їх залучення все ще

залишаються доволі обмеженими, що на практиці часто викликає обґрунтовані сумніви у доцільності залучення таких експертів та допустимості отриманих доказів за результатами проведених ними досліджень.

Наразі можна виділити наступні основні процесуальні механізми залучення іноземних та/або міжнародних експертів: 1) для спільного проведення судових експертиз разом із судовими експертами державних спеціалізованих установ; 2) участь експертів у спільних слідчих групах у кримінальному провадженні; 3) у порядку на умовах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Вказані процесуальні механізми залучення іноземних експертів у кримінальне провадження мають свої як позитивні, так і негативні моменти. В такому випадку, при виборі того чи іншого механізму залучення експертів у кримінальне провадження необхідно виходити з практичної необхідності у кожній конкретній ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародна підтримка розслідувань воєнних злочинів. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhнародne-pravo-investiciyi/mizhнародna-pidtrimka-rozsliduvan-voennih-zlochiv.html>.
2. МКЗБ підписує Угоди про співпрацю з МОЗ та Мін'юстом. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/mkzb-pidpisue-ugodi-pro-spiivpracyu-z-moz-ta-minyustom.html>.
3. Про внесення змін до статті 624 Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом при проведенні процесуальних дій на території України: Закон України № 2598-IX від 20.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2598-20#Text>.
4. Полянський А., Юодкайте-Гранскіене Г. Зарубіжний досвід взаємодії судово-експертних установ між собою та з правоохоронними органами й можливості його використання в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. № 2 (24). С. 26–51. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/484/519>.
5. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n7216>.
7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text>.
8. Притула О. Остання крапля. Дзеркало тижня. 2001. № 17 (27 квітня – 4 травня 2001 р.). URL: https://zn.ua/ukr/internal/ostannya_kraplya.html.
9. Соболев Є. Само? Вбивство? Дзеркало тижня. 2002. № 45. (22 листопада – 29 листопада 2002 р.). URL: https://zn.ua/ukr/politics_archive/samo_vbivstvo.html.
10. О создании юридического лица публичного права – Национального бюро судебной экспертизы имени Левана Самхараули: Закон Грузии от 31.10.2008 № 436-вс. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19150?publication=3>.
11. О судебно-экспертной деятельности: Закон Республики Казахстан от 10.02.2017 г. № 44-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37215312&doc_id2=37215312#pos=3;-100.19999694824219&pos2=597;-94.19999694824219.
12. Красноборов О.В. Залучення іноземних експертів (спеціалістів) для проведення судових експертиз (досліджень) з метою ідентифікації особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 521–524. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/121.pdf.
13. Суд відмовився досліджувати висновки іноземних експертів щодо листа Януковича Путіну. URL: <https://unn.ua/news/sud-vidmovivsya-doslidzhuвати-visnovki-inozemnikh-ekspertiv-schodo-lista-yanukovicha-putinu>.
14. МКЗБ (ІСМР) та МВС України підписали Меморандум про співпрацю. URL: <https://icmr.int/uk/%D0%B1%D0%B5%D0%B7>.
15. Последние данные уголовного расследования катастрофы авиалайнера Boeing 777 рейса МН17. URL: <https://www.prosecutionservice.nl/latest/news/2018/05/24/последние-данные-уголовного-расследования-катастрофы-авиалайнера-boeing-777-рейса-мн17>.

16. Резнікова Анна. Робота спільної слідчої групи в процесі документування злочинів рф: воєнний досвід України. URL: <https://justtalk.com.ua/post/robota-spilnoi-slidchoi-grupi-v-protsesi-dokumentuvannya-zlochiv-uf-voennij-dosvid-ukraini>.
17. European Committee on Crime Problems and Committee of Experts on the Operation of European Conventions on Co-Operation in Criminal Matters. Model Request Form for Mutual Assistance in Criminal Matters. 2015. URL: <https://rm.coe.int/pc-ocmod-2014-10rev6modelrequestformformla/1680997dd1>.
18. Документ Ради Європейського Союзу про пропозицію щодо призначення національних експертів щодо спільних слідчих груп від 8 липня 2005 р. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11037-2005-INIT/en/pdf>.